

УДК 159.9.019.4:34

А. Ш. Коваль, ст. викл.Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальної і соціальної психології**ПСИХІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ
НАУКИ**

У статті розглядається поняття «стан психічної нестабільності». Наголошується, що сукупного трактування цього терміну не існує. На підставі аналізу наукових джерел приводиться авторська інтерпретація даного терміна. Необхідність трактування даного поняття обумовлена пошуком його місця в кримінальній і юридичній психології, оскільки розкриття його специфічного змісту допоможе глибшому розумінню причинно-наслідкових зв'язків протиправних дій.

Ключові слова: стан, стабільність/нестабільність, психіка, норма.

Психіка виникла на певному етапі розвитку живої природи у зв'язку з формуванням у живих істот здібності до активного переміщення в просторі. Ученими встановлено, що основна функція психіки полягає в пошуку на основі виниклої потреби певних рухів і дій, націлених на її задоволення, випробуванні цих рухових актів, що приводить до формування узагальненого образу реальної ситуації, і в контролі над реалізацією рухів і дій, здійснюваних в плані образу реальності, що вже сформувався.

У психологічній літературі поняття психіки трактується таким чином: «Психіка (від грецького *psuchikos* — душевний) — форма відображення суб'єктом об'єктивної реальності, що виникає в процесі взаємодії високоорганізованих живих істот із зовнішнім світом і що здійснює в їх поведінці (діяльності) регулятивну функцію» [1, с. 430].

Розуміння суті психіки розроблене в працях багатьох учених. Автори виділяють три групи психічних явищ: процеси, властивості, стани.

Під психічними процесами вони розуміють динамічне віддзеркалення дійсності в різних формах психічних явищ. Психічні процеси поділяються ними на пізнавальні (відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, мислення, уява), емоційні (активні та пасивні переживання), вольові (рішення, виконання, вольове зусилля і так далі).

Під психічними властивостями людини вчені розуміють стійкі утворення, що забезпечують визначений якісно-кількісний рівень діяльності і поведінки, типовий для кожної людини. До них відносяться наступні важкоструктурні утворення особи: життєва позиція особи, темперамент, здібності, характер. На думку дослідників, властивості особи змінюються в результаті біологічного розвитку людини протягом всього життя, іноді в результаті захворювання, іноді під впливом соціальних умов.

Під психічними станами людини вчені розуміють визначившийся зараз відносно стійкий рівень психічної діяльності, який виявляється в підвищеній або зниженій активності особи. Це стани бадьорості, втоми, активності, пасивності, дратівливості, настрою і так далі.

Аналіз літературних джерел показав, що чіткого визначення, характеристики і критеріїв поняття «стабільний або нестабільний психічний стан людини» на сьогоднішній день не існує. Виявлений факт зумовив необхідність розробки власного трактування даного поняття.

З цією метою нами розглянуті погляди вчених на трактування понять «стан», «стабільність» і «нестабільність».

Так, Д. Н. Ушаков, у найзагальнішому сенсі слова, визначає «стан» як перебування в якому-небудь положенні або положення, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться.

З погляду В. І. Даля, стан — це положення або побут, в якому суб'єкт або предмет знаходиться або існує.

Філософське визначення поняття «стан» дав Аристотель. Автор вважає, в категорії «стан» буття розглядалося як те, що терпить зміни. Тобто первинне поняття «стан» представлялося як поняття, що відображає певний вигляд, якість об'єкту, який може легко змінюватися.

Розвиток поняття «стан» розглянутий і в І. Канта. Під «станом» Кант розуміє конкретні форми прояву буття субстанції (і об'єктів): спокій і зміна, рівновага і рух. Автор вважав, що «...зміни є спосіб існування, наступний за іншим способом існування того ж самого предмета, оскільки те, що змінюється, зберігається і змінюються тільки його стани» [4, с. 271].

Тобто всяка зміна, за Кантом, є виникнення нового. Розглядаючи питання зміни станів, Кант пише: «Всякий перехід з одного стану в інший здійснюється в часі, ув'язненому між двома митями, причому перша мить визначає стан, з якого виходить річ, а друга - стан, до якого вона приходить. Отже, обидві миті суть межі часу тієї або іншої зміни, тобто межі проміжного стану між двома станами» [4, с. 272].

Наукова література визначає стан людини в найзагальнішому вигляді як характеристику будь-якої системи, що відображає її положення щодо координатних об'єктів середовища. Дане поняття ділиться на зовнішні та внутрішні спостереження. Під внутрішнім спостереженням стану розуміється зафіксоване свідомістю суб'єкта на певний момент часу інтегральне відчуття благополуччя (неблагополуччя), комфорту (дискомфорту) в тих або інших підсистемах організму або всього організму в цілому. Під зовнішнім спостереженням стану розуміється ступінь благополуччя (неблагополуччя), комфорту (дискомфорту) людини, визначена по зовнішньо читаних ознаках. Стан людини виступає регулятивною функцією адаптації до навколишньої ситуації і середовища.

Інше наукове джерело визначає психічний стан як поняття, використовуване для умовного виділення в психіці індивіда щодо статичного моменту, що підкреслює динамічні моменти психіки, і поняття властивості психічного, вказуючи на стійкість проявів психіки, їх закріпленість і повторюваність у структурі особи.

І. П. Павлов розумів психологію як науку про суб'єктивні стани, але всю психічну діяльність до станів не зводив.

Проблема психічних станів детально була розглянута Н. Д. Левітовим. Автор указує на наступні смислові аспекти терміну «стан»:

1. Стан — тимчасове положення, в якому хто-небудь знаходиться.
2. Стан як звання, ценз.
3. Стан — готовність до дії.

Очевидно, що тільки перше значення адекватне для позначення психічних станів як тимчасової характеристики психічної діяльності.

Вчений вважав, що відносно психічних станів типологія або класифікація скрутна, оскільки «...занадто вони різні і притому в різних стосунках» [7, с. 22–23].

Діагностувати стани, з погляду дослідника, можна по зовнішній картині поведінки, що встановлюється за допомогою методу спостереження і експериментального методу. Автор уточнював, що не всі стани можуть бути вивчені таким чином, і насамперед, емоційні стани. Тобто завданням стає правильний опис стану, розкриття його компонентів або структури, встановлення його походження, джерело, визначення його значення для життя людини.

Н. Д. Левітов відзначає, що з тимчасовим психічним станом пов'язані розумова діяльність людини, емоції, вольова діяльність та індивідуально-психічні особливості людини. Відповідно, будь-який з цих станів може бути стабільним або нестабільним.

На думку автора, яку підтримують й інші дослідники, психічні стани розглядаються як «...цілісна характеристика психічної діяльності за певний період часу, що представляє своєрідність психічних процесів залежно від відбиваних предметів і явищ дійсності, попередніх станів і властивостей особи» [Л1, с. 20].

Аналогічної точки зору дотримуються так само Е. І. Киршбаум і А. Є. Еремєєва [5, с. 8]: «Психічні стани можна розглядати як прояв усіх психічних компонентів за певний період часу. Це якась єдність і цілісність усіх психічних елементів, і ця цілісність характеризується відносною стабільністю, особливою структурою і змістом». Автори вважають, що будь-який психічний стан унікальний, оскільки система компонентів завжди складається по-своєму. Ця система, що тимчасово утворилася, має відносну тимчасову стабільність.

Одною з внутрішніх причин зміни станів учені називають біоритми і загальний фізіологічний стан. «Кожному психічному стану відповідає певний фізіологічний стан. Це відповідає одному з принципів матеріалістичного розуміння психології: само по собі психічне не існує, воно завжди прив'язане до свого матеріального корелята — мозку» [К12, с. 11]. З погляду авторів, чоловік завжди знаходиться в якому-небудь стані. Психічні стани визначаються ними як тимчасово освічена система, де зв'язки між елементами можуть бути різними і де одні елементи домінують над іншими.

Про зв'язок станів із зовнішніми діями і попередніми станами говорить Ю. Е. Сосновікова [10, с. 47]: «Психічні стани завжди ситуативні. Вони, перш за все, реакція на справжню, таку, що існує в даний момент, «тепер», «зараз», обстановку». У складові цієї ситуації автор включає не тільки соціальні дії, але і природно-біологічні причини.

У визначенні психічного стану, запропонованому В. Н. Мясіщевим, наголошується, що психічні стани служать фоном для психічних процесів через їх меншу рухливість, так би мовити, більшою «постійною часу». Як указує автор, ще повільніше змінюються властивості особи. По тимчасових параметрах стани займають проміжне положення між процесами і властивостями особи. «Під станом ми розуміємо загальний функціональний рівень, на фоні якого розвивається процес» [8, с. 112].

Згідно з фізіологією функціональних систем, цілісний організм у кожен даний момент часу і в даному просторі представляє чітку взаємодію безлічі функціональних систем. Рональд Комер вважає, що динамічна взаємодія визначає стабільність гомеостазу, нормальний перебіг метаболічних процесів, адекватні поведінкові реакції, поведінкову стабільність (behavioral constancy),

комфортність життя людини. З погляду автора, порушення цієї інтеграції означає захворювання і може привести до загибелі організму. Тобто збій будь-якої з функціональних систем приводить до нестабільності всього організму і психіки зокрема.

На думку В. А. Ганзена [3], психологічний рівень станів людини відбивається в зміні психічних функцій і настрою. Автор вважає, що характеристики поведінки, діяльності і відношення людини в тому або іншому стані об'єднані на соціально-психологічному рівні.

У зв'язку з цим, спираючись на трактування поняття «стан», ми можемо констатувати, що зміна стану у суб'єкта можна визначити за допомогою якоїсь системи координат. Під системою координат ми розуміємо критерії, відхилення від яких є показником нестабільності стану організму. Координатними об'єктами можуть бути, насамперед, норми, прийняті в психології, юриспруденції, медицині, соціології і так далі.

Прикладом системи координат в психології може бути поняття «норми». Вчені-психологи виділяють 3 основних види норми: статистичну, фізіологічну і індивідуальну.

«Про психічну норму можна говорити тоді, коли фізіологічні та психофізіологічні функції головного мозку, лежачи в основі психічних процесів, знаходяться в межах фізіологічної норми, а психічні особи (сприйняття, пам'ять, увага і ін.), що становлять, знаходяться в межах статистичної норми, визначуваної за допомогою експериментально-психологічних методів» [2, с. 337].

Поняття «стабільний» (лат. *Stabilis*) довідкова література визначає як стійкий, міцний, стверджений на певному рівні, не змінний. А термін «стабільність» трактує як міцність, стійкість, постійність.

Явища і закономірності психічного життя людей, пов'язані із застосуванням правових норм і участю в правовій діяльності, взаємовідношення людини і права як єдиної системи вивчає юридична психологія [1].

Одна з галузей юридичної психології — кримінальна психологія — розглядає психологічні закономірності формування проти правових установок і їх реалізацію в злочинній поведінці. Її провідним завданням є вивчення особливостей психічних станів в умовах злочинних діянь [6].

Автори відзначають, що специфіка предмета кримінальної психології полягає в своєрідності бачення цих станів, у дослідженні їх правового значення в процесі встановлення істини, у пошуках наукових обґрунтованих методів зниження можливості порушення правових норм шляхом психологічної корекції цих станів, так само як і властивостей особи правопорушників.

Дослідники стверджують, що психічні стани так само, як і стійкі особливості характеру і особи потерпілого, правопорушника, свідка, розвиваються і протікають не інакше, як підкоряючись загальнопсихологічним і психофізіологічним законам.

У юристів системою координат є правові норми, які зафіксовані в різних законодавчих актах, наприклад в Кримінальному кодексі. Юридичні норми визначають критерій для виділення різних типів делінквентної поведінки. Відхилення особи від правових норм знаходить свій прояв в психічній і, як наслідок, поведінковій нестабільності.

Таким чином, аналіз літератури як психологічної, так і юридичної, свідчить про відсутність трактування понять «стан психічної стабільності» і «стан психічної нестабільності». На нашу думку, обидва ці поняття тісно пов'язані

з дотриманням або недотриманням правових норм, що існують у нашому суспільстві. Необхідність трактування даних понять обумовлена пошуком їх місця в кримінальній і юридичній психології, оскільки їх тлумачення допоможе глибшому розумію причинно-наслідкових зв'язків протиправних дій.

Стосовно цілей і завдань нашого дослідження, поняття «стан психічної стабільності» трактується нами як динамічна інтегральна сукупність психічних властивостей конкретного суб'єкта, що має тимчасову локалізацію, яка дозволяє останньому адекватно своїй статі, віку, соціальному статусу адаптуватися до навколишньої дійсності і виконувати свої біологічні соціальні функції відповідно до виникаючих особистих і суспільних інтересів, потреб, загальноприйнятої моралі і правових норм.

Відповідно, стан психічної нестабільності — це умовно виділений момент психіки індивіда, що виявляється в інтегральному відчутті внутрішнього і (або) зовнішнього неблагополуччя і дискомфорту, характеризується нестійкістю, неміцністю, мінливістю, непостійністю в якихось підсистемах організму або у всьому організмі в цілому щодо координатних об'єктів і, як наслідок, зміною поведінкових реакцій і стереотипів. Це система, що тимчасово утворилася, має відносну тимчасову стабільність і підвладна впливу внутрішніх психічних властивостей і попередніх станів особи, і зовнішніх - соціальних і природно-біологічних причин.

Література

1. *Большой психологический словарь* / Сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко, — СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. — С. 420.
2. *Выготский Л. С.* Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии / Гл. ред. А. В. Запорожец. — М.: Педагогика, 1982.
3. *Ганзен В. А.* Системные описания в психологии. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984.
4. *Кант И.* Сочинения: в 6-ти томах. — М., 1964. — Т. 3.
5. *Кирибаум Э. И., Еремеева А. Е.* Психические состояния. — Владивосток: изд-во Дальневосточного ун-та, 1990.
6. *Курт Бартол.* Психология криминального поведения. — СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2004.
7. *Левитов Н. Д.* О психических состояниях человека. — М., 1964.
8. *Мясищев В. Н.* Основные проблемы и современное состояние психологии отношений // В кн.: Психологическая наука в СССР. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. — Т. 2. — С. 110–125.
9. *Рональд Блэкборн.* Психология криминального поведения. — СПб.: Питер, 2004.
10. *Сосновикова Ю. Е.* Психические состояния человека, их классификация и динамика. — Горький, 1975.

А. Ш. Коваль, ст. препод.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общей и социальной психологии

ПСИХИЧЕСКАЯ НЕСТАБИЛЬНОСТЬ КАК КАТЕГОРИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

Резюме

В статье рассматривается понятие «состояние психической нестабильности». Отмечается, что совокупной трактовки этого термина не существует. На основании анализа научных источников приводится авторская интерпретация рассматриваемого термина.

Необходимость трактовки данного понятия обусловлена поиском его места в криминальной и юридической психологии, так как раскрытие его специфического содержания поможет более глубокому пониманию причинно-следственных связей противоправных действий.

Ключевые слова: состояние, стабильность/нестабильность, психика, норма.

A.Sh.Koval, senior teacher
of department of general and social psychology
of the Odessa national university of the name of I. I. Mechnikova

PSYCHICAL INSTABILITY AS CATEGORY OF PSYCHOLOGICAL SCIENCE

Summary

A concept «The state of psychical instability is examined in the article». It is marked that the combined interpretation of this term does not exist. On the basis of analysis of scientific sources author interpretation over of the examined term is brought. The necessity of interpretation of this concept is conditioned the search of his place in criminal and legal psychology, because opening of his specific maintenance will help more deep understand connections of criminal actions.

Key words: state, stability/instability, psyche, norm.